

*Тетяна Іванівна БІЛЕНКО,
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. Івана Франка*

СЛОВО МОЛИТВИ ЯК СХОДИНКА ДО ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО

В духовному світі сучасного українця – громадянина держави, яка утверджує свою суверенність, – активно взаємодіють різновекторно зорієнтовані світоглядні чинники. Жорстка цензура, однозначно спрямована на утвердження атеїзму і викорінення релігійної віри, відійшла в минуле і відкрила дорогу протилежному процесу, що часто набуває вкрай негативних рис уседозволеності. В сучасних умовах релігія відновлює право на свою функціональну роль, релігійна традиція і релігійний досвід суб'єкта виявляються в новій взаємодії, оскільки людина має можливість реціоналізувати свій вибір на основі внутрішньої свободи.

Що ж то за свобода? Що є для неї альтернативою? Зовнішня (тобто соціальна) детермінація? Її ніяк не уникнути, адже соматична реальність людини – це невід'ємний атрибут саме людського існування. Ця детермінація може бути жорсткою, безваріантною для певних обставин суспільного та індивідуального буття. Тоді вибір постає як духовний подвиг. Він виявляється і в тексті молитви, з якою суб'єкт звертається до Бога, підсумовуючи різні етапи свого життя та програмуючи його подальшу перспективу. Слушною є завага диякона Кураєва про євангельську етику, яку він називає "світом оберненої перспективи" і пояснює, що смисл заповідей блаженства зводиться до ствердження істини: блаженним є той, хто тою чи іншою мірою нещасний. "Аксіологія Євангелія постає оберненою у порівнянні з тим, чому надає переваги "світ". В центрі християнської проповіді – *розіп'ятий* Христос. Те, чим дорожить світ, і те, чого він боїться, міняються місцями: хрест стає не ганьбою і прокляттям, а перемогою. Мирський переможець у найголовнішому може виявитися у фатальному програші – "яка користь людині, якщо здобуде вона весь світ, а душі своїй зашкодить" (Мт. 6, 26) [2].

Молитва в релігійному аспекті – дуже складний феномен, котрий можна досліджувати з різних боків. Зазвичай при цьому

слові в уяві постає благальна поза та інтонація людини, котра очікує від вищої, надприродної сили допомоги чи порятунку. Але є ще один аспект молитви, котрий не так часто привертає увагу науковців, а саме: *що* в молитовному слові сповнене *раціонального*, а *що* – *нераціонального*. Тут ідеться про специфіку свідомості та її стан у молитовному самовияві людини.

В індивідуально-психологічному аспекті молитва є виразом стану душі, котра перебуває на певному рівні, в певній локалізації постійних процесів взаємодії в обширі Абсолюту. Даниїл Андреев вдало назвав душу ареною дії провіденційних сил, котрі завжди готові прийти кожному на допомогу, ведучи боротьбу з демонічним началом, оскільки “все життя душі – безперервний ланцюг виборів, що постають перед *Я*, – виборів, котрі підсилюють або паралізують допомогу людині з боку світлих начал” [1, 254]. Він уподібнює душу до подорожнього, котрий перебирається через хиткий місток. З протилежного боку може бути надана допомога, але це можливо лише тоді, коли й сам простягнеш руку. “Такою рукою, простягнутою назустріч силам Світла, є всякий благий вибір, усякий правильний вчинок і всякий світлий порух душі, і в тому числі молитва”.

Д. Андреев поетично і водночас із раціоналістичною аргументацією пояснює широкий смисл цього слова: це й усамітнена бесіда душі з Богом чи з Його силами Світла; це і стан розчуленості, святобливості й духовного захвату, що охоплює серце від споглядання Прекрасного, Високого або Великого; це й той катарсис, через який піднімають душу людини твори мистецтва, що окрилюють її; це й участь її в діях храму, котрі очищують та підносять її. Молитва, продовжує Д. Андреев, може бути келійною – усамітненою – або соборною, коли її безсловесна пісня вливається в урочистий потік богослуження. “Усамітнена молитва є така напруга душі, коли вона, віддалена від духовного осереддя світу, але пов’язана з ним єдиною та неповторною струною, примушує цю струну бриніти високим звучанням, що відганяє тіні ночі”. Соборна молитва – це суголосна напруга тисяч таких струн, вона виливається в хорову пісню, що сповнює кожна окрему душу “передвідчуттям всезагальної гармонії”. Він також наголошує, що служба Божа – це не довільно придумана людьми дія, а “дія містеріальна, тобто така, що відображує гармонійну дійсність вищих сфер і зводить її сили в наше серце” [1, 254].

Варто взяти до уваги, що особливістю християнської релігії є передбачення прямого контакту людської особистості з Богом, оскільки на землі Бог жив у людському втіленні. Поеднання (тобто злиття, але не знищення, *по-єднання*, збереження частини в цілому) в одному, зведення до *єдиного* того, що є безконечним, і того, що зроджене тим безконечним і є кінцевим, безсмертного і смертного, можливості вираження невимовного, осягнення неосяжного... Чи можна помислити реальність цього? Адже людина в її соматичному вияві – то лише плоть, у якій тимчасово перебуває душа. Тож у молитві відкриваються невичерпні можливості реалізувати прагнення до злиття з Богом.

Важливо пам'ятати, що звичне уявлення про молитву традиційно ставить у центр уваги *особистість* із її проблемами та варіантами їх розв'язання. Навіть коли в молитві людина говорить про обставини, спільні для багатьох, це все-таки виглядає як її особисте воляння. Пафос звертання до Бога чи Його святих може бути породжений конкретними земними реаліями, але маніфестується він завжди неоднозначно, адже усталена традицією *форма* перестає бути абстрактною нормою, коли вона наповнюється палкими пристрастями та емоціями.

Молитву можна “виконувати” формально (саме “*виконувати*”, як давно кимось заведену акцію, як ритуал, із дотриманням усіх зовнішніх виявів благочестя чи його імітації). Але така молитва не буде почута Богом, вона формальна, нещира і вчинена лише про людське око. За свідченням євангеліста Матвія, Ісус Христос у Проповіді на горі застерігав віруючих від лицемірства та облуди і повчав молитися потаємно, не виставляти привселюдно свій молитовний стан, “як ті лицеміри, що люблять ставати й молитися по синагогах та на перехрестях, щоб їх бачили люди... А ти, коли молишся, “увійди до своєї комірчини, зачини свої двері і помолися” Отцеві своєму, що в таїні, а Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно. А як молитесь, не проказуйте зайвого, як ті погани, – бо думають, ніби вони будуть вислухані за своє велемовство” (Мт. 6, 5-7). Отже, викладена чітка вимога: молитву адресуй Богові, не прагни зажити слави вірцевого прочанина привселюдною демонстрацією свого благочестя та велемовності. Як бачимо, це все характеристики через заперечення: *не будь* таким, як лицеміри; *не проказуйте* зайвого; *не вподобляйтесь* поганам. А

стверджувальна, позитивна настанова – лише одна: коли молишся, “увійди до своєї комірчини, зачини свої двері і помолися”. Знову правдива аксіологічна орієнтація на щирість.

Варто придивитися до слів про *свою комірчину* і *зачинені двері*: у Матвія вони взяті в лапки, бо це цитата із Ветхого Заповіту, дещо змінена з Другої книги царів (2 Цар. 4, 33) і трохи “урізана” з Книги пророка Ісаї: “Іди, мій народ, ввійди до покоїв своїх, і свої двері замкни за собою, сховайся на хвилю малу, поки лютість перейде! Бо Господь ось виходить із місця Свого, навідати провини мешканців землі, кожного з них, – і відкриє земля свою кров, і вже не закриє забитих своїх!” (Іс. 26, 20-21). На перший погляд може видатися, що євангеліст Матвій спотворює слова пророка Ісаї, цитуючи їх у новозавітному контексті. Але глибший аналіз переконує в закономірності такого запозичення. По-перше, євангеліст *переповідає* слова Ісуса Христа, тобто не він вдається до цитування, а Спаситель. По-друге, саме в такому викладі можна побачити ту роль, котру християнська наука надає молитві. Про яку лютість іде мова? Про ту, котра буде виявлена Богом під час страшного суду, коли будуть покарані ті, хто пішов з дияволом, відшавши від Бога. Страшний суд не торкнеться вірних, вони повинні будуть перечекати “хвилю малу”, щоби потім почати нове життя. Апокаліпсис пише про перше і друге воскресіння та про першу і другу смерть.

Повернімося до того символічного образу, що постає з Матвієвої оповіді: перебуваючи у власній комірчині за закритими дверима, вірні моляться і молитвою долучаються до Бога, уникаючи гріховних справ світу цього; вони знову мають порятунок, як і під час страшного суду. Але йдеться саме про щирі, правдиву молитву.

Молитву треба розглядати у безпосередньому зв'язку з глибинними процесами онтологічно-екзистенційного контакту. Часто вербальне звернення до Всевишнього виривається не лише спонтанно, але й цілком неусвідомлено. Оклики “О Господи!” або “Боже!” чи подібні, за своєю суттю є молитовні формули, усталені тривалою практикою людства безвідносно до часових чи територіальних параметрів. Але в сучасному вжитку вони мають важливі особливості, що залежать саме від того, усвідомлено чи неусвідомлено вимовляється таке слово.

У християнській традиції існує поділ молитов як звернення до Бога на такі різновиди: а) молитва-подяка, б) молитва-прохання, в) молитва-хвалення. Другий різновид має ще поділ на внутрішні та усні, залежно від того, як ці молитви реалізовані – в думках чи вербально. Мета правдивої молитви – досягти такого стану душевно-речової вегетації, коли тілесна оболонка дає змогу духові подолати її для злиття в єдиній, безначальній, недиференційованій сутності, тобто тривання в Бозі. Поминаючи соматичні виміри, душа в щирому пориві тягнеться до позаемпіричного.

У молитві віруючий складає своєрідний звіт перед Богом про те, як жилося людям, як долалися труднощі, чи траплялося діяти всупереч волі Божій та чи усвідомлюється такий відступ як *учинок гріховний*, що повинен бути спокутуваний. І тут же – надія (сподівання) на доброту Бога, який *простить* гріхи. У такій молитві чітко простежується підтекст: життєвий шлях непростий, але Божа ласка невимірна.

У своїй зануреності в емпіричному світі людина може перетворювати молитву на взірць ідеологічного блоку (штампу, стереотипу) духовної орієнтації, яку треба засвоїти *всім* і повторювати саме як *взірець*, що допомагає долучатися до Бога. Часто в молитві трапляється переадресоване прохання: слово звертають до Бога, але розрахунок зроблено на людей, котрі оточують молільника. Частим явищем сьогодення стали жебраки у приміських електропоїздах. У них уже утворився стандартний набір традиційних молитов усталеної форми, що використовується як відмичка до людей, котрі оточують такого “молільника”. “Отче наш” і “Богородице Діво” виголошуються скоромовкою, бездумно, з єдиним прагненням “видати” звичну формулу, знайому всім як сакральний текст, додати до нього таке ж формальне прохання до Бога про допомогу всім присутнім (“пошли вам, Господи, щастя і благополуччя”) – саме такою є підстава для очікування милостині. Матеріальні нестатки штовхають людей часто на негожі вчинки, але я згадую про тих жебраків та їхні молитви як про варіант витонченого шантажу: мовляв, за вас, присутніх, уже промовлена молитва-прохання до Бога і Богородиці, і Бог усе це бачить зараз, тож як ви вчинете? Непомітно для себе ті люди демонструють аксіологічну орієнтацію спільноти на молитву, за якою визнається велика сакральна сила.

Для молитви людина шукає відповідні *слова*.

Слово необхідно розрізняти за формою і змістом, за сутністю та явищем, за вираженням та значенням. На особливу увагу заслугове конвенціональність слова в мовленні, тобто та умовність, що є визначальною в процесі спілкування.

В нашій поточній лексиці дуже багато слів мають християнське забарвлення або дотичні до християнської атрибутики. Але самі по собі ці слова не можуть бути залічені до тої сфери, що безпосередньо є християнською.

Спостерігаємо двоєдиний процес: рух знизу догори – слова звичайної буденної лексики, включені до процесу молитовного чи просто вербального спілкування з Богом або святими, органічно вливаються в контекст сакралізації локальної; вони неначе очищені від профанності душевним піднесенням до Бога.

Рух згори донизу, коли слово з вищих сфер зазнає профанації, від нього залишається лише зовнішня оболонка, воно позбавлене своєї сакральної сутності, бо вживають його люди ниці, бездуховні; вони послуговуються цим словом не за його суттю та призначенням, вони йому свавільно надають приземленого значення, переносячи до невластивого поєднання з брутальними словами або зі словами приземленого маркування. Таким же формальним може бути слово в тому дійстві, яке годилось би назвати молитвою, але воно молитвою не є. Маю на оці ситуацію, коли людина промовляє звернені до Бога слова, та робить це без віри, неначе виконує повинність, діє під примусом. Якими б шляхетними чи піднесеними за своєю суттю не були ці слова, вони вихолощені у тому вимовлянні без духовного натхнення. Чи можна про такі випадки говорити як про “слово в християнстві”? З одного боку, вони оформлені відповідною лексикою, але з другого – тут відсутня віра.

На особливу увагу заслугове амбівалентність молитви: одночасно зречення земного життя, потяг до небесних висот, де зосереджене Божественне благо і сконцентровані душі праведників і де знаходяться нетлінні багатства; і в той же час прагнення продовжити – та ще й за кращих умов – своє земне існування. Людина немовби проживає два паралельні життя чи йде водночас паралельними стежками в одному напрямі, але той паралелізм не горизонтальний, а вертикальний: одна стежка не *поруч* іншої, а над нею. Дбаючи про нижчу – земну – стежку, людина сповнює молитву проханням допомогти їй у земних справах, послати здоров'я та добробут її

родичам та близьким, посприяти в справах кар'єри тощо. Це так би мовити соціальна насиченість молитви. Але ці прохання адресуються одночасно з тими, котрі зорієнтовані на потойбічний світ, де неначе облаштовується майбутнє місцеперебування, – облаштовується цілком за земними взірцями. Амбівалентність виявляється і в тому, що віруючі повинні постійно усвідомлювати свою незнищенну гріховність, у якій вони продовжують тривати, якої не можуть позбутися і прощення якої ревно благають. Усвідомлення цієї гріховної провини – не лише своїх гріхів, але й успадкованих від батьків – залишає в душі тавро недосконалості, і це тавро спотворює образ Божий у людині. З другого боку, саме цей образ дає людині підстави сподіватися на подолання гріха та одержання прощення і здобуття Царства Небесного.

Треба також звернути увагу на видозміни молитви в залежності від рівня цивілізованості суспільства. Релігія як духовно-практичне освоєння світу не залишається ізольованою від всього комплексу суспільної практики. В індустріалізованому суспільстві людина включена в багато зв'язків продуктивно-виробничого характеру, зв'язків деперсоналізованих, де вона постає механічним складником машинної системи. Це може спричинити такі варіанти самопочування: а) виснажена морально і психічно тими бездушними стосунками, куди її включено як об'єкт, вона всі аспекти своєї взаємодії підганяє під цей шаблон, непомітно для себе визнає такий стереотип поведінки. Тоді її молитва стає лише формальним відбуванням. б) людина із сильнішою волею, духовно стійкіша чинить опір тим суб'єкт-об'єктним стосункам і знаходить у релігії рятівну оазу, де поновлює свої духовні сили щирою молитвою та катарсичними переживаннями.

Заслугує на увагу також адресність вербального звертання, спрямованість молитви, локалізація її перед іконою, перед скульптурним зображенням Ісуса Христа чи Богоматері, перед хрестом і таке інше. Оскільки Бог є всюди, а храм, ікона чи скульптура – то лише умовна концентрація людських зусиль у виокремленому довір'ї, це можна розглядати як координатні точки, в яких замикається в систему енергія молитви та Універсум. Богом сповнюється ним же створений Всесвіт, котрий є неначе децю структурно зміненим локалізованим *приванням*, де спостерігаються свої цикли змін. *Бажане* злиття з Творцем, повернення до дому створеного Богом, але полишеного грішником. У молитві людина

прагне відновити зв'язок із Творцем, вдаючись до емоційно сповнених і раціонально обраних слів.

Серед християнських подвижників значне місце належить ігумену Синайської гори Іоану, котрий обійняв цю посаду у 75-річному віці, тобто вже маючи солідний життєвий досвід (він народився близько 525 року), але пробув на ній недовго, знову повернувшись до усамітнення. Мабуть, правильно називати його *Клімакос'ом* (як це звучить грецькою (Ἰωάννης ο της Κλίμακος), адже своє прізвисько він дістав від назви твору) Κλίμαξ του παραδείσου („Райська драбина“ або „Сходи до раю“) – Клімакс ту парадейсу. До нашої богословської практики той автор увійшов через мову церковнослов'янську, тому й відомий як Ліствичник (від *лествица* – драбина). *Але чи слушно залишити так і тепер?* Його ще називали Синаїтом і Схоластиком, – тому що праве вся його діяльність пов'язана з Синаєм, і ще тому, що вирізнявся вченістю...

„Райська драбина“ („Сходи до раю“) викладає Синаїтову науку просування до Бога, називає конкретні віхи на тому шляху.

В історії світової культури символ драбини (сходів) утвердився як надійна ланка, що поєднує землю з небом (це можна побачити хоча б у довідкових джерелах). Вона відображує зв'язки між небом і землею, духовне піднесення; часто постає синонімом до райдуги (веселки). Лічба щаблів (сходинок) зазвичай відповідає якомусь із священних чисел (наприклад, сім, десять), а окремі щаблі можуть бути різного кольору (як у буддизмі) або зроблені з різних металів (як у містеріях Мітри); часто також відповідають ступеням утаємничення [4, 71].

У християнстві вельми значущою є драбина, що привиділась патріархові Якову. „І снилось йому, – ось драбина поставлена на землю, а верх її сягав аж неба. І ось Анголи Божі виходили і сходили по ній і ото Господь став на ній і промовив: „Я Господь, Бог Авраама, батька твого, і Бог Ісака“ (Бут. 28, 12-13). У російськомовній транслітерації старослов'янської це виглядає так: „И сон виде: и се лествица утверждена на земли, а ее же глава досяжаша до небесе. И Ангелы Божии восходяху и нисходяху по ней“. Ангели несуть до Бога молитви людей, передають їхні прагнення, а від Бога до землян приносять Його ласку, милість. Душею линучи до Творця, люди неначе просуваються разом з

Ангелами до небесної височині. Наскільки далеко вдається їм піднятися, залежить від щирості молитви та праведності молільника.

Свої думки Іоан Синаїт викладає у 30 блоках – Словах (саме так вони названі в перекладі), котрі мовби сходишками провадять людину до небесних сфер, тобто до істини.

Серед багатьох засад науки Іоана Синаїта (Клімакса) важливо виокремити ті, що стали наріжними каменями. У *Слові першому* він активно включає до свого викладу висловлювання Еклезіяста і Соломона (прикметна деталь: у тексті названо Еклезіяста, а цитуються Приповісті Соломонові). Автор говорить про ченців, усе життя яких реалізується у трьох основних облаштуваннях та способах подвигу. Це, по-перше, самозречене усамітнення або, по-друге, мовчання наодинці з таким же *одним* самітником (найбільше – з двома), або, нарешті, терпляче перебування у співжитті з *багатьма*. Ця специфіка повністю може бути екстрапольована на світське середовище, застосована до кожного віруючого (і вже не буде специфікою). Виховати такого сучасника, для кого правдиві цінності є визначальними, можна лише тоді, коли вони (цінності) обрані *свідомо* і безпомилно. Оточення може бути строкатим і впливати негативно, тому як дороговказ сприймаються настанови Соломона: „Нехай дивляться очі твої уперед, а повіки твої нехай перед тобою простують. Стежку ніг твоїх вирівняй, і стануть міцні всі дороги твої: не вступайся ні вправо, ні вліво, – усунь свою ногу від них“ (Пр. 4, 25-27). Автор закликає не зупинятися, „іти царським шляхом“. Він знає, що *одинокому* ніхто не допоможе. Як учив Еклезіяст, „краще двом, як одному, бо мають хорошу заплату за труд свій, і якби вони впали, підійме одне свого друга! Та горе одному, як він упаде, а нема другого, щоб підвести його“ (Екл. 4. 9-10).

Просування драбиною до раю неможливе без подолання гріховних помислів, пристрастей, серед яких Іоан Синаїт називає обжерливість, розпусту, любов до грошей, гнів, печаль, сум, марнославство, пихатість. В усіх добрих учинках людина мусить долати опір нечистого, який постійно чатує з ворожими намірами і копає для людей три ями. По-перше, нечистий хоче завадити добрим справам людини; коли це не вдається, то він прагне спотворити дії людини, щоби зроблене нею *для Бога* обернулося *проти Бога*. Коли ж і тут *не* вдається перемогти, тоді нечистий догоджає та улещує людину як таку, що живе начебто за Божими веліннями.

Ця третя яма особливо небезпечна, бо людина її не помічає. Для першої спокуси зброєю буде запопадливість, тобто щире прагнення спасіння та піклування про смерть; для другої – покірливість та припущеність, а для третьої – постійні докори собі. Преподобний Іоан повчає, що людина, яка не змогла дати відсіч дияволу, підпадає під його владу, її розум затьмарюється, і вона вже не має ні тверезої уваги, ні розуміння, ні відання, ні сорому; замість них постають жорстокість серця, нечутливість, нерозсудливість та сліпота. Тоді й настає *обкрадення* душі (коли за добро вважають те, що добром не є, тобто коли душа перебуває в полоні); *убивання* душі – це „умертвіння словесного розуму“; нарешті, *загибель* душі – це поринання у відчай після скоєння беззаконня.

Іоан Синаїт послідовно і всебічно викладає ідею значущості *мовчання*, абсолютно необхідного для ченця-самітника, але важливого також і для пересічної людини. Це різні види мовчання: для ченця необхідно позбутися земних пристрастей, щоби, пройшовши через каяття, повністю зосередитися на молитовному спілкуванні з Богом. Для звичайної віруючої людини мовчання – це вияв свідомої зосередженості на тому, що пов'язує душу з Богом, до Якого вона тягнеться у щирому пориванні, залишаючись в оточенні звичних земних реалій. „Познавши свої прегрешення имеет силу й над язиком своїм; а многоглаголивый еще не познал себя как должно“ [3, 100].

Преподобний Іоан Синаїт вважає розважливе мовчання матір'ю молитви, окликом із мисленого полону, сховищем божественного вогню, сторожем помислів, спостережником ворогів і так далі. Молитву він називає „правдивим предстоянням перед Богом“, наголошуючи, що вона – перебування і поєднання людини з Богом. За своєю дією молитва різноманітна до невичерпності. Вона утверджує мир, примирення з Богом; вона одночасно матір та дочка сліз; умилює в гріхах; місток для подолання спокус; стіна, що захищає від скорбот; трошення борні; справа Ангелів; страва всіх безтілесних; майбутні веселощі; нескінченне діяння; джерело добродетельності; невидиме досягнення великих успіхів; їжа душі; просвітництво розуму; сокира відчаю; вказівка надії; знищення смутку; багатство ченців; скарб безмовників; приборкування гніву; дзеркало духовного зростання; пізнання великих успіхів; виявлення душевного

облаштування; віщунка майбутньої відплати; знамення слави [3, 232-233].

Для всіх правдивих молитов Іоан Синаїт називає обов'язкову рису – внутрішню зосередженість; починатися молитва повинна з того, щоби відкинути всі *минуці* помисли в самому зародку, щойно з'являються ознаки їх появи. Середина молитви характеризується тим, що розумування повністю укладається в слова, котрі *вимовляються або масляться*. Саме вони, *повністю, вичерпно і виключно*. Завершення молитви, її досконалість – “восхищенне ко Господу” [3, 235].

Коли людина предстоїть Богові, звертається до Нього з каяттям чи проханням і одночасно має в голові непристойні та нечисті помисли, – це є *оскверненням* молитви. Тут маємо втручання земного світу в найпотаємнішу сферу – спілкування з Богом; це втручання повністю залежить від людини, яка начебто стала на молитву. Насправді ж вона вдалася лише до зовнішнього вияву молитовного стану, а духом не відповідає йому. З того ж розряду і *винищення* молитви: це трапляється тоді, коли розум людини заповонили нікчемні прагнення, спрямовані не на піднесення духу, не на просування небесною драбиною. *Обкрадання* відбувається тоді, коли думка починає непомітно ширяти, не може зосередитися, стає розпорошеною та абсолютно неістотною. *Порок* молитви – це виблиск якогось помислу, що наражається саме в час молитви. Вберегти її від пороку можна активною зосередженістю. Саме ця максимальна зосередженість, сконцентрованість розуму може забезпечити *чистоту* (тобто правдивість) молитви.

Для *звичайного віруючого* молитва завжди вербально значуща, сповнена образів, почуттів. Чи треба позбуватися цих образів? Відповідь – у заповіді любити ближнього, як самого себе. Молитва має сенс лише тоді, коли людина вірить тому, кому молиться. Тоді вона очікує, що молитва буде почута (тут не має значення факт вербалізації чи „розумового діяння“). Яка буде відповідь на неї? Під тиском наших емпіричних реалій ми звикли до ситуації „(do ut des“ (я тобі молитву, а ти мені – те, що прошу). Але ця ситуація нічого спільного не має з правдивою вірою і християнською молитвою, бо вона (ситуація) сповнена корисливості та фарисейства. Для того, щоби повноцінно жити на землі, треба сприймати християнські настанови як ідеал стосунків між людьми, а в основу

має бути покладена правдива любов. Адже „Як хто скаже: „Я Бога люблю“, та ненавидить брата свого, той неправдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, як може він Бога любити. Якого не бачить?“ (Перше Ів. 4, 20).

1. Андреев Даниил. Роза мира. – М., 1991.
2. Кураев Андрей, диакон. Человек перед иконой. Размышления о христианской антропологии и культуре // Квинтэссенция. Философский альманах 1991. – М., 1991.
3. Лествица. Преподобного отца нашего Іоанна, игумена Синайской горы, Лествица в русском переводе. Свято-Троїцкая Сергієва Лавра. – 1901.
4. Kopański W. Słownik symboli. Warszawa, 1990.

Тетяна Біленко. Слово молитви як сходинка до трансцендентного. Молитва – це важлива складова релігійного досвіду, який у генезі людського духу набуває великого розмаїття. В індивідуально-психологічному аспекті молитва є виразом стану душі, котра перебуває на певному рівні, в певній локалізації постійних процесів взаємодії в обширі Абсолюту. Молитва неначе сходинками провадить людину до незмірних духовних висот. Вона не обов'язково мусить бути вербалізована; є молитва в мовчанні (ісихія), видатним представником якої є Іоан Ліствичник.

Татьяна Биленко. Слово молитвы как ступенька к трансцендентному. Молитва – это важная составляющая религиозного опыта, который в генезисе человеческого духа обретает большое разнообразие. В индивидуально-психологическом аспекте молитва является выражением состояния души, которая пребывает на определенном уровне, в определенной локализации постоянных процессов взаимодействия в просторах Абсолюта. Молитва как будто ступеньками ведет человека к неизмеримым духовным высотам. Она не обязательно должна быть вербализирована; есть молитва в молчании (исихии), выдающимся представителем которой является Иоанн Лествичник.

Tetyana Bilenko. The word of praying as a step to transcendental. Praying is an important part of religious experience which becomes multisided in the genesis of human spirit. In individual and psychological aspect praying is an expression of the state of the soul which is on a

definite level and in a definite localization of stable interaction processes in the sphere of Absolute. Praying leads man as if step by step to unmeasurable spiritual heights. It must be not necessarily verbalized, one may pray in silence (isychia) as it was done by John Stairway.